

UOT 39; 572.9**MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCANDA ETNOQRAFİYA
ELMİNİN TƏSİSATLANMASI VƏ İNKİŞAFI**

Ləman Elman qızı İSMAYILOVA*Qərbi Kaspi Universiteti*
laman.ismayilova89@mail.ru

XÜLASƏ

Müstəqillik əldə edildikdən sonra hər bir elm sahəsində olduğu kimi etnoqrafiya elminin inkişafına da bir çox amillər öz təsirini göstərmişdir. Bu amillər sırasına elmin təsisatlanmasını, yəni müvafiq elmi idarələrin yaranmasını, etnoqrafik istiqamətlərin müəyyən olunmasını, elmi metod və üsullarının formalaşmasını, etnoqraf kadrların hazırlanmasını, etnoqrafik ekspedisiyaların təşkilini, elmi konfransların keçirilməsi və həmin elmi tədbirlərdə etnoqrafların iştirakını və s. aid etmək olar. Məqalədə etnoqrafiya elminin dövrünün tələblərinə uyğun olan inkişafı gözədən keçirilir.

Açar sözlər: etnoqrafiya, tədqiqat, elm, müəllif, müasir

РЕЗЮМЕ**СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ЭТНОГРАФИЧЕСКОЙ
НАУКИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ**

Азербайджан после приобретения независимости достиг больших успехов в различных областях науки, в том числе имелось много факторов, повлиявших на развитие этнографической науки. Эти факторы включают в себя следующие задачи: создание соответствующих научных отделов, определение этнографических направлений, формирование научных методов и приемов, подготовку этнографических кадров, организацию этнографических экспедиций, научных конференций и участие этнографов в этих научных мероприятиях и др. В представленной к вниманию статье рассматривается развитие этнографической науки в соответствии с современными научными требованиями.

Ключевые слова: этнография, исследование, наука, автор, современность

ABSTRACT**ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF ETHNOGRAPHIC SCIENCE IN MODERN TIMES IN AZERBAIJAN**

After gaining independence, as in any field of science, many factors have influenced the development of ethnography. These factors can be attributed the establishment of science, the establishment of relevant scientific departments, the definition of ethnographic directions, the formation of scientific methods and techniques, the preparation of ethnographic personnel, the organization of ethnographic expeditions, scientific conferences and the participation of ethnographers in these scientific events, etc. The article considers development of ethnographic science in accordance with the requirements of the time.

Keywords: ethnography, research, science, author, modern

Hər bir elm sahəsində olduğu kimi etnoqrafiya elminin inkişafına da bir çox amillər öz təsirini göstərmişdir. Bu amillər sırasına elmin təsisatlanmasını, yəni müvafiq elmi idarələrin yaranmasını, etnoqrafik istiqamətlərin müəyyən olunmasını, elmi metod və üsullarının formalaşmasını, etnoqraf kadrların hazırlanmasını, etnoqrafik ekspedisiyaların təşkilini, elmi konfransların keçirilməsi və həmin elmi tədbirlərdə etnoqrafların iştirakını və s. aid etmək olar. İlk növbədə elm sahəsinin təsisatlanmasına, fəaliyyətinə, qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələrin yerinə yetirilməsinə, elmi istiqamətlərin müəyyənlənməsinə, elmi tədqiqatların genişlənməsinə xidmət edən təşkilati işlər elmin sonrakı inkişafında həlledici rol oynayır.

Azərbaycanda etnoqrafiya elminin təsisatlanması 1919-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin Şərq fakültəsinin nəzdində etnoqrafik tədqiqatların aparılmasından, bu məqsədlə ölkəşünaslıq-pedaqoji dərnəyin yaradılmasından başlayır. Bakıda Xalq Maarif Komissarlığı nəzdində, dərnəyin bazası əsasında 1920-ci ildə muzey-ekskursiya şöbəsinin, Nəriman Nərimanovun təşəbbüsü və Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin sədrliyiylə 1923-cü ildə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin təşkili tarix, arxeologiya və etnoqrafiya elmlərinin inkişafında xüsusi mərhələ olur [4, s.118]. Muzey ekskursiya şöbəsi 1924-cü ildə Azərbaycan Dövlət Muzeyinə çevrilir. Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti 1925-ci ildə Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sərəncamına verilir. Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti tərəfindən 1925-ci ildə ölkəşünaslıq qurultayı, 1926-cı ildə isə Bakıda Birinci Türkoloji Qurultay keçirilmişdir. Sonrakı dövrdə etnoqrafik tədqiqatlar 1929-cu ilin oktyabr ayında yaradılan Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutunun ölkəşünaslıq bölməsində cəmləşir, aparılan elmi araşdırmala-

rın bir hissəsi “Cəmiyyətin xəbərləri”ndə çap olunur. Keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyasının Zaqafqaziya filialının Azərbaycan bölməsinin (dekabr 1932-cı il) və SSRİ EA Azərbaycan filialının yaranması (25 oktyabr 1935-ci il) nəticəsində etnoqrafik tədqiqatlar tarix şöbəsinin maddi mədəniyyət bölməsində mərkəzləşdirilir, tarix şöbəsinin funksiyası genişləndirilərək Tarix, Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutuna çevrilir. 1935-ci ildə Azərbaycan Dövlət Muzeyi Azərbaycan Mədəniyyət və İncəsənət Tarixi muzeyinə çevrilir, 1940-cı ildə Tarix, Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu yenidən təşkil edilir və A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu yaradıldı. Beləliklə, etnoqrafik tədqiqatlar Tarix İnstitutunun maddi mədəniyyət şöbəsində və Azərbaycan Tarixi Muzeyində cəmləşdirilir. 1954-cü ildə Azərbaycan Tarixi Muzeyi nəzdində etnoqrafiya şöbəsi yaradılır, sonralar bu şöbə Tarix İnstitutuna köçürülür. 1965-ci ilin aprel ayında isə Bakıda arxeoloq və etnoqrafların ümumittifaq elmi sessiyası keçirilir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə, 1974-cü ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunda Arxeologiya və etnoqrafiya sektoru yaradılır, 1976-cı ildə isə Azərbaycan Dövlət Universitetində Arxeologiya və etnoqrafiya kafedrası fəaliyyətə başlayır. Həmin illərdə arxeologiya və etnoqrafiya elmləri sahələrində tədqiqatlar genişləndirilir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illərdə maddi və mənəvi irsimizin qorunması, tədqiqi və təbliği işi yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. Ölkəmizdə arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatların yüz ildən artıq tarixinin olmasına baxmayaraq, bu sahələrdə əsaslı dönüşə ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə - ötən əsrin 70-80-ci illərində nail olunmuşdur. Həmin dövrdə bütün bölgələrimizdə arxeoloji və etnoqrafik ekspedisiyalar fəaliyyət göstərmiş, xalqımızın maddi-mədəni irsinə dair yüz minlərlə qədim nümunə - arxeoloji-etnoqrafik materiallar toplanmışdır [3, 6].

Ulu öndər Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə 1981-ci ilin sentyabr ayında Azərbaycan KP MK və Nazirlər Sovetinin “Azərbaycan SSR-də memarlıq və arxeoloji abidələrin qorunması, bərpası və istifadəsinin yaxşılaşdırılması tədbirləri” haqqında qərarı qəbul olundu. Azərbaycanda 1970-1980-ci illərdə arxeoloq və etnoqraf kadrlara göstərilən qayğı nəticəsində onların elmi potensialı daha da yüksəldi. Arxeologiya və etnoqrafiya sektorunda hər il bir neçə doktorluq və namizədlik dissertasiyası müdafiə olundu. Bu isə sektorun müstəqil elmi tədqiqat institutuna çevrilməsinə zəmin yaratdı [2, 7].

Azərbaycan xalqının ümummillə lideri Heydər Əliyevin xalqın tələbi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdıışından az sonra, 1993-cü il iyulun 8-də Nazirlər Kabinetinin 366 sayılı qərarı ilə Tarix İnstitutunun Arxeologiya və etnoqrafiya sektoru müstəqil instituta çevrildi. Bu da arxeologiya və etnoqrafiya elmləri

sahəsində daha geniş tədqiqatlar aparılmasına və kadrlar yetişdirilməsinə şərait yaratdı [1, s.3-107].

Ümummillî lider Heydər Əliyevin 2003-cü il yanvarın 4-də imzaladığı Milli Elmlər Akademiyasının statusu, nizamnaməsi və AMEA prezidentinin təsdiqi haqqında fərmanı tarixi bir addım oldu. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müstəqil dövlətimizin siyasətinə uyğun daha səmərəli iş qurması və dövlət əhəmiyyətli prioritet istiqamətlər üzrə elmi araşdırmalar aparılması, Azərbaycan elminin dünya elminə daha sıx inteqrasiya olunması məqsədilə bir çox elm sahələri ilə yanaşı, arxeologiya və etnoqrafiya elmlərinin qarşısında da müstəqil dövlətimizin, millətimizin maraqlarına uyğun inkişaf etmək tələbi qoyulmuşdur.

Azərbaycan xalqının zəngin maddi və mənəvi irsinin üzə çıxarılması, dərindən və hərtərəfli öyrənilməsi üçün arxeologiya və etnoqrafiya elmləri sahəsində araşdırmaların müstəsna əhəmiyyəti vardır. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev daim arxeologiya və etnoqrafiya elmlərinin inkişafına xüsusi diqqət yetirir. Onun 2008-ci il fevralın 5-də imzaladığı, “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu tərəfindən 2008-2009-cu illərdə aparılması nəzərdə tutulan arxeoloji ekspedisiyaların maliyyələşdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” sərəncamı, “Göytəpə arxeoloji parkının yaradılması ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” 18 aprel 2012-ci il tarixli sərəncamı, “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi haqqında” 26 aprel 2012-ci il tarixli sərəncamı, “Muğan-Babazanlı abidələrinin 2800 illiyinin qeyd edilməsi haqqında” 29 oktyabr 2013-cü il tarixli sərəncamı və s. müstəqillik illərində Azərbaycanda arxeologiya və etnoqrafiya elmlərinin inkişafında mühüm addımlar olmuşdur. Bu sərəncamlar, rəsmi qərarlar, ayrılan maliyyə vəsaitləri, maddi bazanın möhkəmləndirilməsi arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatların da keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoyması üçün zəmin yaratmış, bu istiqamətdə araşdırmaların səmərəliliyinin artırılmasına xidmət etmişdir.

Müasir dövrdə Azərbaycanda etnoqrafiya elminin təsisatlanmasına bir sıra elmi müəssisələri aid etmək olar. İlk növbədə AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunu qeyd etmək lazımdır. Burada etnoqrafik tədqiqatlar “Tarixi etnoqrafiya”, “Müasir etnoqrafiya”, “Etnososioloji tədqiqatlar”, “Etnoarxeologiya” şöbələrində və “Xalçaşünaslıq” sektorunda mərkəzləşmişdir. Müxtəlif dövrlərdə yaradılmış şöbələrdə uzun illər ərzində etnoqrafiya, etnologiya və antropologiya ixtisasları üzrə elmlər doktorları və fəlsəfə doktorları hazırlanmışdır. Şöbələrdə Azərbaycan xalqının məişət və mədəniyyəti (keçmişdə və indi) mövzusu üzrə həm ənənəvi, həm də yeni istiqamətlərdə tədqiqatlar genişləndirilmişdir. Ənənəvi istiqamətlər dedikdə, bura təsərrüfat məişəti üzrə əkinçilik sistemləri, suvar-

ma, taxılçılıq, çəltikçilik, texniki bitkilər, ipəkçilik, bağçılıq və bostançılıq, üzümçülük, maldarlıq formaları (qoyunçuluq, qaramal, dəvəçilik, atçılıq), arıçılıq, balıqçılıq; maddi mədəniyyət və sənətkarlıq üzrə – məskənlər, yaşayış evləri, geyimlər və bəzəklər, yeməklər və içkilər, nəqliyyat vasitələri və yollar, daşışlma, toxuculuq, metalışlma, dəriçilik, ağacişlma, duluşuluq, xalçaçılıq, tikmə sənəti; ailə və ailə məişəti üzrə – ailənin formaları, toy, dəfn adətləri, ailədaxili münasibətlər; mənəvi mədəniyyət üzrə – dini etiqađ və inanclar, bayramlar, oyunlar, musiqi, qonaqpərvərlik, xalq təbabəti, qarşılıqlı yardım formaları, xalq meteorologiyası və əkinçilik təqvimləri, şair və yazıçıların əsərlərində etnoqrafik materialların əksi və s. tədqiqat obyektı olmuşdur. AMEA-nın təkcə Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu deyil, Naxçıvan bölməsi, Gəncə bölməsi, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi, Arxeologiya və Etnoqrafiya muzeyi, Şəki REM, Lənkəran REM-lərində də lokal şəkildə etnoqrafik araşdırmalar aparılır. AMEA-dan başqa müxtəlif universitetlərdə də (BDU, ADPU, NDU, GDU, SDU, LDU) etnoqrafiya elmi üzrə tədqiqatlar aparılır və gənc tədqiqatçıların yetişdirilməsinə önəm verilir. Azərbaycan etnoqrafiyasının təbliğı ilə bir sıra etnoqrafik qoruqlar da məşğul olurlar. Bunlara misal olaraq ““Qala” Dövlət tarix-etnoqrafiya qoruğı” və ““Xınalıq” Dövlət tarix-memarlıq və etnoqrafiya qoruğı”nu göstərmək olar. Qoruqlarda keçirilən tədbirlər etnoqrafiya elminin təbliğində rol oynayır.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında müxtəlif sahələrdə aparılan islahatlar içərisində latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasının bərpa edilməsi tarixi əhəmiyyət daşıyır. Ümummillı lider Heydər Əliyevin “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” 18 iyun 2001-ci il tarixli və “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün qeyd edilməsi haqqında” 9 avqust 2001-ci il tarixli fərmanları ölkənin ictimai-siyasi həyatında mühüm hadisə olmuş və latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasına keçidi bütövlükdə təmin etmişdir. Latın qrafikalı Azərbaycan əlifbası artıq həyatımızın bütün sahələrində tam yerini tutmuşdur. “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 2004-cü il yanvar ayının 12-də imzaladığı sərəncama uyğun olaraq nəşr edilmiş kitablardan biri də Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Tarixi etnoqrafiya şöbəsinin müdiri, akademik Teymur Bünyadovun rəhbərliyi və əsas müəllifliyi ilə hazırlanmış və 2007-ci ildə işıq üzü görmüş “Azərbaycan etnoqrafiyası” üçcildliyi olmuşdur. Bu üçcildlik XX əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycanda aparılmış etnoqrafik tədqiqatlara yekun vurmaqla yanaşı, XXI əsrdə aparılacaq tədqiqatların istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir.

Başqa elm sahələrində olduğu kimi, Azərbaycan etnoqrafiya elminin də yeni dövrün tələblərinə uyğun olaraq inkişafında latın qrafikalı əlifbaya keçid mühüm rol oynamışdır. Ötən 50-60 il ərzində aparılmış tədqiqatların yenidən

araşdırmalara cəlb olunması, eləcə də latın qrafikalı əlifba ilə yenidən nəşri, XXI əsrin ilk illərindən başlayaraq, yeni etnoqrafik tədqiqatların latın qrafikalı əlifba ilə nəşr olunması xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat:

1. Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu. Bakı: Çarşıoğlu, 112 s.
2. Əhmədov Q. Corat Xəzər sahilində canlı etnoqrafiya muzeyidir / Azərbaycan qəzeti, 2008, 17 may, səh 7.
3. Müseyibli N. Azərbaycan arxeologiya elminin inkişafı və prioritet istiqamətləri / Azərbaycan qəzeti, 2014, 16 mart, səh 6.
4. Sadıqova Y. Azərbaycanda etnoqrafiya elminin ilkin sənəd informasiya mənbələri // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya. Bakı: Mütərcim, 2017, səh 111-120.
5. Müseyibli N. Azərbaycan arxeologiya elminin inkişafı və prioritet istiqamətləri / Azərbaycan qəzeti, 2014, 16 mart, səh 6.
6. Əhmədov Q. Corat Xəzər sahilində canlı etnoqrafiya muzeyidir / Azərbaycan qəzeti, 2008, 17 may, səh 7.
7. Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu. Bakı: Çarşıoğlu, 112 s.